

วารสารพุทธศิลปกรรม JOURNAL OF BUDDHIST ARTS

1

ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 | กรกฎาคม - ธันวาคม 2561 | Vol.1 No. 2 | July - December 2018 |

ISSN : 1905-534x (Print)
ISSN : 2697-6099 (ONLINE)

บัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

ลักษณะกัมมัฏฐานสมัยครูบาศรีวิชัย Buddhist Meditation in Kru Ba Srivichaya's period

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

Sirisak Apisakmontree

นักวิจัยอิสระ

independent researcher

ธณิกานต์ วรธรรมานนท์

Tanikan Warathammanon

ภัณฑารักษ์ชำนาญการ หัวหน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่
Expert curator, Head of the Chiang Saen National Museum

Email: sirisak_1892@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายลักษณะกัมมัฏฐานสมัยครูบาศรีวิชัย ในพุทธศตวรรษที่ 25 การวิเคราะห์ในบทความนี้เป็นผลสืบเนื่องจากการวิจัยเรื่องกัมมัฏฐานโบราณล้านนา ที่ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ปี พ.ศ. 2559 ผลการวิเคราะห์พบว่ากัมมัฏฐานสมัยครูบาศรีวิชัย มีลักษณะเช่นเดียวกับกัมมัฏฐานล้านนา อันมีรากฐานมาจากคัมภีร์วิสุทธิมรรค ประกอบด้วยสมถกัมมัฏฐานมี 40 ประเภท และวิปัสสนากัมมัฏฐาน ปรากฏในล้านนาอย่างชัดตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 23 ในการสอนกัมมัฏฐานของครูบาศรีวิชัย มีทั้งสมถและวิปัสสนากัมมัฏฐาน สำหรับสมถกัมมัฏฐาน ได้แก่ หมวดอนุสสติ หมวดพรหมวิหารกัมมัฏฐาน หมวดอารูปกัมมัฏฐาน และวิปัสสนากัมมัฏฐาน ได้แก่ ทิฐิวินิจญาณ กังขาวินิจญาณ และไตรลักษณ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อการสั่งสมบุญบารมีและพัฒนาตนเองตามบุพนิมิตของมรรค มีผลการปฏิบัติเป็นไปตามที่บันทึกไว้ในวิสุทธิมรรค ส่วนผลการปฏิบัติที่แสดงในคำสอนกัมมัฏฐานครูบาศรีวิชัยเป็นเช่นเดียวกับที่บันทึกไว้ในกัมมัฏฐานครูบามหากัญจนเถร วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่

คำสำคัญ: กัมมัฏฐาน, ครูบาศรีวิชัย

Abstract

The purpose of this passage is to describe the buddhist meditation's structure of Kru Ba Srivichaya in the 25th buddhist century. The analysis in this passage is a result of the Ancient Lanna Buddhist Meditation Research, which was funded by the Department of Culture Promotion in 2016. In this particular research, seventy-two ancient palm leaf manuscripts and buddhist meditation books were found. However, there were only eleven documents that being used in this analysis along with data collection in field-research, which is the buddhist meditation practice at Khun Khong Temple in Hang Dong district, Chiang Mai province. After this practice, analysis result reviewed that the buddhist meditation of Kru Ba Srivichaya has a similar structure to the Lanna buddhist meditation which derived from the Visudhimagga Scripture. There are fourty kinds of Samadha meditaion and Vipassana meditation, and latest occured in the 23rd buddhist century by the time of Lanna Kingdom. Both Samadha and Vipassana meditations are also described in the bhuddist meditation of Kru Ba Srivichaya's teachings. The Samadha meditation's descriptions consist of these following sections, the Anusathi, the Phromviharn meditation and the Ahrubbha meditation while the Vipassana meditation's descriptions consist of the Thidhivisudhiyarna, the Kangkavisudhiyarna and the Trilaksana. The aims of both meditations are charisma and self-improvement based on the Bubbhanimithra of Magga, and the practical result would be as stated in the Visudhimagga Scripture. For the bhuddist meditation's teachings of Kru Ba Srivichaya, the practical result would be as stated in the buddhist meditation of Kru Ba Mahakanchanatera from Soong Maen temple in Soong Maen district, Phrae province.

Keywords: Buddhist Meditation, Kru Ba Srivichaya

บทนำ

ครูบาศรีวิชัยเป็นพระสงฆ์ในล้านนา มีชีวิตอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นที่รู้จักในฐานะผู้สร้างถนนทางขึ้นวัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อปี พ.ศ. 2477 ท่านเป็นผู้มีศีลและธรรม ปฏิบัติกัมมัฏฐานอย่างเคร่งครัด เพื่อสั่งสมบุญบารมี และเอาตนตัวให้พ้นจากกิเลส การปฏิบัติตนอันงดงามอันมีหลัก การปฏิบัติกัมมัฏฐานเป็นพื้นฐานของชีวิต ทำให้ชาวล้านนาเรียกขานท่านด้วยความเคารพอย่างสูงว่า ครูบาศรีธรรม

อย่างไรก็ตามจากการศึกษาประวัติชีวิตของท่าน พบหลักฐานเกี่ยวกับ กัมมัฏฐานที่ครูบาศรีวิชัยใช้สอนเพียงเล่มเดียว คือ “กัมมัฏฐานรอม” พิมพ์แจกใน พ.ศ. 2475 ขณะที่ท่านจำพรรษาที่วัดพระสิงห์ เชียงใหม่ เฉพาะเรื่องการสอนกัมมัฏฐานปรากฏตั้งแต่หน้า 30-48 องค์กรความรู้ที่ปรากฏอยู่น้อย เพียง 18 หน้า นั้น ทำให้ไม่สามารถวิเคราะห์ลักษณะกัมมัฏฐานสมัยครูบาศรีวิชัยได้อย่างชัดเจน จึงได้อาศัยผลการวิจัยเรื่องกัมมัฏฐานโบราณล้านนา นำมาวิเคราะห์ลักษณะกัมมัฏฐานสมัยครูบาศรีวิชัย

การศึกษากัมมัฏฐานโบราณล้านนา

1. วิธีการวิจัยกัมมัฏฐานโบราณล้านนา

1) การศึกษาเอกสารโบราณเบื้องต้น พบโบราณและหนังสือกัมมัฏฐาน จำนวนทั้งสิ้น 72 ฉบับ คัดเลือก 9 ฉบับ เพื่อใช้ในการวิเคราะห์

2) การปฏิบัติกัมมัฏฐานที่วัดขุนคอง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ โดยการปฏิบัติที่วัดขุนคอง แบ่งเป็น 2 ขั้นตอนย่อย ได้แก่

(1) การปริวรรตโบราณเกี่ยวกับกัมมัฏฐานของวัดจำนวน 2 ผูก

(2) การปฏิบัติกัมมัฏฐานตามแนวทางที่เจ้าอาวาสวัดขุนคองได้

สืบทอดมา

ดังนั้นจำนวนโบราณที่พบจึงมี 74 ฉบับ นำมาวิเคราะห์ 11 ฉบับ

2. การศึกษาเอกสารโบราณ

เมื่อนำโบราณทั้ง 72 ฉบับ มาแจกแจงตามจังหวัด ได้ผลดังนี้ว่า โบราณที่

พบในจังหวัดเชียงใหม่ มีจำนวน 20 ฉบับ ลำพูน 10 ฉบับ แพร่ 12 ฉบับ น่าน 14 ฉบับ พะเยา 3 ฉบับ ลำปาง 7 ฉบับ แม่ฮ่องสอน 3 ฉบับ และเชียงราย 3 ฉบับ โดยวัดที่พบ ใบลานกัมมัฏฐานมากที่สุด คือ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ พบจำนวน 11 ฉบับ จาก 72 ฉบับ

จากใบลานทั้งหมดผู้วิจัยได้คัดเลือกมา 9 ฉบับ แบ่งเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ได้แก่ **ใบลานกลุ่มที่ 1** มีเนื้อหาแสดงหลักการปฏิบัติกัมมัฏฐานอย่างสมบูรณ์ มี 5 ฉบับ ได้แก่

- 1) สมณะวิปัสสนากัมมัฏฐาน ครูปาคันธา คนธวิโส วัดต้นฝ้าย อำเภอเวียงหนองล่อง จังหวัดลำพูน (พ.ศ. 2477) (วิโรจน์ อินทนนท์, 2559)
- 2) วิปัสสนากัมมัฏฐานหลวง วัดประตูป่า อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน (พ.ศ. 2473) (วิโรจน์ อินทนนท์, 2559)
- 3) กัมมัฏฐานมหาปา ครูปาอุบล วัดพระนอนม่อนช้าง จังหวัดลำพูน (พ.ศ. 2423) (วิโรจน์ อินทนนท์, 2559)
- 4) กัมมัฏฐานวัดบ้านไร่ จังหวัดลำพูน (พ.ศ. 2474) (วิโรจน์ อินทนนท์, 2559)
- 5) กัมมัฏฐานครูปาคันธะวงศ์ วัดพระนอนม่อนช้าง จังหวัดลำพูน (พ.ศ. 2477) (วิโรจน์ อินทนนท์, 2559)

ใบลานกลุ่มที่ 2 แสดงวิธีการปฏิบัติกัมมัฏฐานของพระสงฆ์ล้านนารูปสำคัญในพุทธศตวรรษที่ 24 – 26 มี 4 ฉบับ ได้แก่

- 1) ฉบับครูบามหากัญจนเถร วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ (พ.ศ. 2332-2420) (พระภิกษุคันธียะ, 2530)
- 2) ฉบับครูบาศรีวิชัย วัดบ้านปาง อำเภอเถิน จังหวัดลำพูน (พ.ศ. 2421-2482) (พระธมมเมธี, 2543)
- 3) ฉบับครูบาชัยวงศาพัฒนา วัดพระพุทธรบาทห้วยต้ม อำเภอเถิน จังหวัดลำพูน (พ.ศ. 2456-2543) (ครูบาธรรมชัย ธมมชโย, 2534)
- 4) ฉบับ ครูบาธรรมชัย ธมมชโย วัดทุ่งหลวง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ. 2457-2530) (พิศ เภาเกาะ, 2530)

ใบลานกลุ่มที่ 1 จะทำให้เรามองเห็นหลักการปฏิบัติทั้งหมด ส่วนใบ

ลานกลุ่มที่ 2 ทำให้เราเห็นวิธีการปฏิบัติของพระสงฆ์ล้านนา

2.1) ผลจากการศึกษาเอกสารใบลานกลุ่มที่ 1

1) ชื่อใบลาน เมื่อพิจารณาชื่อเรียกใบลานกัมมัฏฐานล้านนาทั้ง 72 ฉบับ สามารถแจกแจงได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ด้วยกัน คือ

(1) เป็นกลุ่มที่แสดงวิธีปฏิบัติสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐานรวมกัน เช่นในใบลานสมถะวิปัสสนากัมมัฏฐาน ครุฑบาตันระวงค์ วัดต้นฝิ่ง เป็นต้น

(2) เป็นกลุ่มที่แสดงวิธีปฏิบัติสมถกัมมัฏฐานเพียงอย่างเดียว ซึ่งมีอยู่ทั้งหมด 40 วิธี เช่น วิธีเจริญกัมมัฐาน-ธุดงค์-กัมมัฐาน 40 ทัด เป็นต้น

(3) เป็นกลุ่มที่แสดงวิธีปฏิบัติกัมมัฏฐานประเภทใดประเภทหนึ่งในสมถกัมมัฏฐานทั้ง 40 อาทิ ภาวนาธาตุ 4 กัมมัฏฐานโอกาส 5 อสุภสิบ อนุสสติสิบ พุทธคุณสิบดวง จตุรกัมมัฏฐาน เป็นต้น ซึ่งกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่พบมากที่สุด

ส่วนชื่อใบลานที่แตกต่างไปจากชื่อทั้งหมด คือ “กัมมัฏฐานคอกเหล็ก” คำว่า “คอกเหล็ก” คือ “กรงขัง” มีนัยหมายถึง กิเลส 3 คือ โลก โภคะ หลง ที่เป็นกรงขังจิตใจไม่ให้มองเห็นลักษณะอันแท้จริงของธรรมชาติ คือ ไตรลักษณ์ การปฏิบัติกัมมัฏฐานทำให้ออกจากคอกเหล็กอันหนาแน่นนั้นได้

การวิเคราะห์ ชื่อของใบลาน ได้แสดงเนื้อหาของกัมมัฏฐานว่ามี 2 ประเภทใหญ่ ได้แก่ สมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐาน

ทั้งนี้สมถกัมมัฏฐาน หมายถึง การบำเพ็ญภาวนา เพื่อทำให้กิเลสนิรวณทั้งหลายสงบราบคาบไป ดังอรรถวิเคราะห์ว่า “กิเลส สมตติ สมโถ” หมายถึง “ธรรมใด มีอำนาจทำให้กิเลสมีกามฉันทนิรวณเป็นต้น สงบลงได้ ธรรมนั้นได้ชื่อว่า สมถะ” (พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร), 2545: 19) กลวิธีในการทำให้กิเลสสงบราบคาบนั้น ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคแบ่งไว้ 7 หมวด รวมทั้งหมด 40 วิธี เป็นเช่นเดียวกับที่พบในคัมภีร์กัมมัฏฐานโบราณล้านนา ด้วยเหตุนี้ จึงมีการเรียกชื่อสมถกัมมัฏฐานว่า กัมมัฏฐาน 40 ประกอบด้วย กสิณกัมมัฏฐาน 10 อสุภกัมมัฏฐาน 10 อนุสสติกัมมัฏฐาน 10 พรหมวิหารกัมมัฏฐาน 4 อาหาเรปฏิกูลสัณญญา จตุธาตุมัตถาน อารูปปกัมมัฏฐาน 4 (พระธรรมปิฎก ป.อ.ปยุตโต, 2546)

ส่วนวิปัสสนากัมมัฏฐาน หมายถึง กัมมัฏฐานที่ทำให้เกิดความเห็นแจ้ง

คือ เห็นไตรลักษณ์ อันให้ถอนความหลงผิดรู้ผิดในสังขาร เป็นงานเจริญปัญญา (พระธรรมปิฎก ป.อ.ปยุตโต, 2546: 374) หรือเป็นอุบายเรื่องปัญญา ประกอบด้วย ทิฐิวินิสสทธิ กังขาวิตรณวิสุทธิ มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธินิเทศ ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธินิเทศ ญาณทัสสนวิสุทธินิเทศ ปัญญาภาวนานิสังสนิเทศ (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2539: 447)

ทั้งสมถและวิปัสสนากัมมัฏฐานมีรายละเอียดชัดเจนและเป็นระบบ มาก่อนแล้วในคัมภีร์วิสุทธิมรรค (2555) โดยชื่อใบลานที่เก่าที่สุดใน พ.ศ. 2295 ซึ่งพบที่วัดกิตติวงศ์ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ก็ใช้ชื่อว่า “คัมภีร์วิสุทธิมรรค กัมมัฏฐาน” เช่นกัน

2.2) อายุใบลาน ใบลานที่เก่าที่สุด 5 อันดับ ได้แก่ วิสุทธิมคคกัมมัฏฐาน วัดกิตติวงศ์ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน (พ.ศ. 2295) มุลกัมมัฏฐาน วัดนาปัง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน (พ.ศ. 2339) มุลกัมมัฏฐานะวิริติ อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ (พ.ศ. 2361) ธัมมานุสสติกัมมัฏฐาน วัดเขี้ยว อำเภอปัว จังหวัดน่าน (พ.ศ. 2370) และ มุลกัมมัฏฐาน วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดน่าน (พ.ศ. 2372)

หนังสือ/ใบลาน ที่ใหม่สุด 5 อันดับ ได้แก่ หนังสือฉบับครูบาชัยวงศา พัฒนา วัดพระพุทธรบาทห้วยต้ม อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน (พ.ศ. 2456-2543) หนังสือครูบาธรรมชัย ธมมชโย วัดทุ่งหลวง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ. 2457-2530) ใบลานอานิสงเขมาณี วิปัสสนาจรูร วัดห้วยน้ำดิบ อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน (พ.ศ. 2476) ใบลานกัมมัฏฐาน 40 ทัด วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดน่าน (พ.ศ. 2475) และใบลานลานก้อมกัมมัฏฐาน วัดบ้านไร่ อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน (พ.ศ. 2474) และ ใบลานกัมมัฏฐาน, คองภาวนา, คำไหว้ธัมมสังวาส วัดเขี้ยว อำเภอปัว จังหวัดน่าน (พ.ศ. 2474)

การวิเคราะห์ จากอายุใบลาน จึงนำมาซึ่งข้อสันนิษฐานว่า มีการปฏิบัติกัมมัฏฐานโบราณล้านนา มาอย่างช้านานตั้งแต่ พ.ศ. 2295 หรือในอย่างช้าในปลายพุทธศตวรรษที่ 23 และเสื่อมลงไปอย่างรวดเร็วพุทธศตวรรษที่ 26

2.3) ผลจากการศึกษาเอกสารใบลานกลุ่มที่ 2

(1) ใบลานฉบับที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับหลักการปฏิบัติอย่างสมบูรณ์ จำนวน 5 ฉบับ ซึ่งองค์ความรู้จากการศึกษาใบลานกลุ่มนี้ สามารถสรุปขึ้น

ตอนการปฏิบัติกัมมัฏฐานโบราณล้านนาได้ดังนี้

(1.1) ก่อนปฏิบัติกัมมัฏฐาน ให้ผู้ปฏิบัติชำระศีลให้บริสุทธิ์ก่อน หากเป็นภิกษุให้ชำระจตุรศีล ส่วนสามเณรให้ชำระศีล 10 อุบาสกอุบาสิกาให้ชำระศีล 5 หรือศีล 8

เมื่อชำระศีลแล้ว จึงนำข้าวตอกดอกไม้ เทียน แต่งเป็น 5 โกฎาก (ส่วน) ใส่เทียน 4 คู่ นำมาวางไว้หน้าพระพุทธรูป เจดีย์ ต้นโพธิ์ หรือผู้ให้กัมมัฏฐาน ก็ได้ นั่งลงกราบเบญจางคประดิษฐ์ 3 ครั้ง จึงกล่าวคำถวายข้าวตอกดอกไม้ หากเป็นผู้หญิงนั่งขัดสมาธิไม่ได้ ให้นั่งบนสนั่งทั้งสอง หากเป็นชายให้นั่งขัดสมาธิ ตั้งตัวตรง ยกมือไหว้ระหว่างคิ้ว หลับตา ปิดปากให้ลิ้นติดปากภายใน (มีวนปลายลิ้นเข้า ยกขึ้นไปแตะเพดานปากด้านบน) ตั้งสติ แล้วกล่าวบทรำพึงทุกขีในสังขาร บทรำพึงมหาสังเวควัตถุ 8 ประการ บทรำพึงเทวทูตกัมมัฏฐาน ขั้นตอนนี้ เป็นขั้นตอนของการมอภายถวายตนไว้กับพระพุทธเจ้า ครูบาอาจารย์ผู้ให้กัมมัฏฐาน ก่อนการเรียนกัมมัฏฐาน

ขั้นตอนเหล่านี้ ปรากฏมาก่อนแล้วในคัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆษาจารย์ (2555: 171) ให้เหตุผลถึงความจำเป็นในการกระทำขั้นตอนดังกล่าวว่า “ภิกษุเมื่อยังไม่มอภยตนอย่างนี้ แล้วอยู่ในเสนาสนะที่สงัด เมื่อไม่อาจยับยั้งอารมณ์ที่น่ากลัวซึ่งมาเผชิญเข้าได้ จึงลงสู่ชาวบ้านเป็นผู้คลุกคลีกับพวกคฤหัสถ์ ถึงการแสวงหาไม่สมควร จะพึงถึงความเสื่อมเสียได้ แต่เมื่อเรอมอภยตนแล้ว แม้เมื่ออารมณ์ที่น่ากลัวมาเผชิญหน้า ความกลัวก็ไม่เกิดขึ้น...” ทั้งขั้นตอนการปฏิบัตินี้ ยังสืบต่อมาถึงการปฏิบัติกัมมัฏฐานแบบพองหนอยุพหนอย ที่ได้รับความนิยมในปัจจุบัน

(1.2) ไม่ว่าจะปฏิบัติกัมมัฏฐานบทใดก็ตาม ทั้งสมถกัมมัฏฐาน หรือวิปัสสนากัมมัฏฐาน ให้ปฏิบัติพุทธานุสติ พอให้ปิติสมาธิเกิดขึ้นก่อน แล้วค่อยปฏิบัติกัมมัฏฐานบทอื่นต่อไป ปรากฏเป็นหลักการในคัมภีร์วิสุทธิมรรคเช่นกัน (พระพุทธโฆสเถระ, 2546)

(1.3) การปฏิบัติกัมมัฏฐานทุกบท เริ่มจาก บท พุทโธ เม นาโถฯ คือการสวดสรรเสริญพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ พระกัมมัฏฐาน ครูบาอาจารย์ ที่ให้กัมมัฏฐาน

(1.4) กล่าวคำแสดงบทกัมมัฏฐานที่จะปฏิบัติ

(1.5) กล่าวคำแสดงลักษณะกัมมัฏฐานพร้อมคำแปล

(1.6) กล่าวคาถาโดยย่อของบทแสดงลักษณะกัมมัญฐานนั้นๆ

(1.7) นั่งสมาธิ ให้เอามือลงวางไว้เหนือตัก มือขวาหงายไว้บนมือซ้าย หลังตา ปิดปาก เอาปลายลิ้นขึ้นติดเหงือกด้านบน ในขณะที่เดียวกันให้ระลึกถึงคำแปลลักษณะองค์กัมมัญฐานนั้นๆ เพื่อการพิจารณาธรรม

(1.8) บริกรรมคาถา พร้อมนับลูกประคำ การนับลูกประคำให้นับซ้ำๆ อย่าไว ให้ตกไปตามคำบริกรรม ให้เสียงร่อนลงไปยังหัวใจ

(1.9) เมื่อจักหยุด ให้กล่าวคำขอขมา กัมมัญฐานที่ตนกำลังปฏิบัติ เช่น “...สาธุ ผู้ข้าภาวณาเท่านี้แล้ว ขอสมมายอไหว้ไว้เหนือหัวก่อนแล...”

ทั้งนี้ในโบราณให้ข้อสังเกตถึงผลในขณะปฏิบัติว่า เป็นปรากฏการณ์ทางจิตที่เรียกอุปกิเลส หรือวิปัสสนุกิเลส ไม่ใช่ธรรมวิเศษ ประกอบด้วย 10 ชนิด เกิดขึ้นตามลำดับดังนี้ โสภาส ปิติ ปัสสัทธิ อธิโมกโข ปัคคโห สุขัง ญาณัง อุปัญฐาน อุเปกขา และ นิกันติ ลำดับนี้ต่างออกไปจากคัมภีร์วิสุทธิมรรค ที่เรียงจาก โสภาส ญาณ ปิติ ปัสสัทธิ สุข อธิโมกข์ ปัคคาหะ อุปัญฐาน อุเบกขา และนิกันติ ทั้งนี้หากอุปกิเลสเกิดขึ้นแล้ว อย่างรีบปลง กระทั่งเกิดครบทั้งหมด แล้วค่อยปลง วิธีการปลงอุปกิเลส ให้นำขันดอกไม้ เทียน 5 คู่ ไปขอขมาแก้ว 5 โกรฐาก หากปลงแล้วไม่หาย ก็ให้ปลงใหม่เรื่อยๆ เมื่ออุปกิเลส 10 ตกแล้ว จึงภาวนาวิปัสสนาทั้ง 3 ต่อไป

โดยได้แสดงเคล็ดลับในการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัญฐาน (อนิจวิปัสสนากัมมัญฐาน ทุกขวิปัสสนากัมมัญฐาน อนัตตวิปัสสนากัมมัญฐาน) ที่บันทึกไว้ในโบราณคือ อย่ายปฏิบัติในวันเดียวกัน ให้เว้นวัน และหากปฏิบัติพบใดใน 3 บท เห็นปรากฏแจ้งรู้สะดุ้งตกใจ กลัวสังเวช แจ้งใส คือ เห็นไตรลักษณ์ ให้ปฏิบัติบทนั้นต่อไป

การวิเคราะห์ จากขั้นตอนการปฏิบัติกัมมัญฐานในโบราณ พบความโดดเด่นในขั้นตอนการปฏิบัติกัมมัญฐาน คือ ขั้นตอนการคิดใคร่ครวญในธรรมขณะจิตเป็นสมาธิ หรือการใช้โยนิโสมนสิการ ในขณะที่ปฏิบัติกัมมัญฐานก่อนที่จะมีการบริกรรมคาถาและนับลูกประคำ ดังนี้

ภายหลังขั้นตอนที่ผู้ปฏิบัติได้กล่าวคาถาโดยย่อของบทแสดงลักษณะกัมมัญฐานนั้นๆ แล้ว ต่อไปผู้ปฏิบัติจึงนั่งสมาธิ ให้เอามือลงวางไว้เหนือตัก มือขวาหงายไว้บนมือซ้าย หลังตา ปิดปาก เอาปลายลิ้นขึ้นติดเหงือกด้านบน **ขณะเดียวกันให้ระลึกถึงคำแปลลักษณะองค์กัมมัญฐานนั้นๆ เพื่อการพิจารณาธรรม** จากนั้น จึง

ค่อยเป็นการบริการคาถา พร้อมับลูกประจำต่อไป

การที่ผู้ปฏิบัติคิดใคร่ครวญ ระลึกถึงคุณของกัมมัฏฐานบทต่างๆ และ โทษของตัณหา เป็นการคิดสอนตัวสอนใจตนเอง ให้มองเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ด้วยการพิจารณาตามหลักโยนิโสมนสิการ

นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึงความนอบน้อม อันเป็นหลักการสำคัญ ของการปฏิบัติที่พบ โดยผู้ปฏิบัติต้องมีใจเคารพนอบน้อมต่อ พระพุทธเจ้า พระธรรม เจ้า พระสังฆเจ้า พระกัมมัฏฐาน และพระอุปัชฌาย์อย่างแท้จริง เพื่อขออำนาจบารมี แห่งคุณพระรัตนตรัย พระกัมมัฏฐาน และพระอุปัชฌาย์ ในการคุ้มครองให้การปฏิบัติ สำเร็จลุล่วงด้วยดี

ทั้งนี้ยังต้องมีความเพียร คือ ความสม่ำเสมอในการปฏิบัติเพื่อการ ทำลายกิเลสด้วยการปฏิบัติสมถวิปัสสนา

2) ไบลานฉบับที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการปฏิบัติจริงของพระสงฆ์ล้านนา จำนวน 4 ฉบับ

(2.1) ไบลานมูลกัมมัฏฐานรอมของครูบามหากัญจนเถร วัดสูงเม่น อำเภอสองเม่น จังหวัดแพร่ (พระภิกษุคันธิยะ, 2530) เนื้อหาแบ่งเป็น 3 ส่วน ส่วนที่ 1 และ 2 เกี่ยวกับกัมมัฏฐาน ส่วนที่ 3 เป็นคาถา ในบทความนี้จะกล่าวเพียงส่วนที่ 1 กับ 2 เท่านั้น ทั้งสองส่วนได้แสดงประเภทกัมมัฏฐานที่ใช้ในการปฏิบัติ ได้แก่ อนุสสติ กัมมัฏฐาน 10 พรหมวิหารกัมมัฏฐาน 4 และวิปัสสนากัมมัฏฐาน

การแสดงจำนวนกัมมัฏฐานเพียงไม่กี่ประเภทจากกัมมัฏฐาน 40 นี้ น่า จะหมายถึงกัมมัฏฐานที่นิยมปฏิบัติกันในสังคมล้านนาในช่วงชีวิตของครูบามหากัญจน เถร อาจตั้งแต่ก่อน พ.ศ. 2350 ที่ท่านไปศึกษาด้านวิปัสสนาธุระกับพระมหาราชาครูที่ วัดสวนดอก เมืองเชียงใหม่ หรือก่อนหน้านั้นที่ท่านศึกษากับครูบาอุตมา พระอุปัชฌาย์ ที่เมืองแพร่ คือ ในพุทธศตวรรษที่ 24

เนื้อหาทั้ง 2 ส่วน โดดเด่นด้วยคำบริการคาถาบทต่างๆ โดยคำ บริการใน ส่วนที่ 2 ได้ถูกขมวดให้ย่อลงไป เช่น ในธัมมานุสสติกัมมัฏฐาน เมื่อกว่า คาถาเต็มว่า “สวากขาโต ะคะวะตา ธัมโม สันทิภูริโก ะกาลิโก เอหิปปัสสิโก โอะปะ

นะโยโก ปัจฉัตตัง เวทิตัพโพ วิญญูหิติ สวากขาโต ภะคะวะตาธัมโม” แล้วจึงกล่าวคำบริกรรมว่า “ภะคะวะตา ธัมโม” 3 ครั้ง แล้วจึงกล่าวคำบริกรรมอย่างย่ออีกว่า “ธัมโม ธัมโม” ต่างออกไปจากการบริกรรมคาถาในตอนที่ 1 ที่เมื่อกล่าวคาถาเต็มแล้วจึงกล่าวคำบริกรรมเพียงครั้งเดียว คือ “ภะคะวะตา ธัมโม” เท่านั้น

รูปแบบการบริกรรมคาถาที่ต่างกันนี้ บ่งบอกว่าในสังคมล้านนาขณะนั้นมีการบริกรรมทั้งสองรูปแบบ โดยรูปแบบในตอนที่ 2 เป็นการย่อลงจากตอนที่ 1 นั้นเอง เพื่อให้บริกรรมได้สะดวกมากขึ้น

2.2) หนังสือกัมมัฏฐานรอมของครูบาศรีวิชัย วัดบ้านปาง อำเภอเถิน จังหวัดลำพูน (พระธมมเมธี, 2543) โครงสร้างหนังสือแบ่งเป็น 5 ส่วนด้วยกัน ได้แก่ 1) เกี่ยวกับการปฏิบัติกัมมัฏฐาน 2) การเดินจงกรม 3) การเข้านิโรธสมาบัติ 4) การครองวัตร 13 และ 5) คำไหว้ต่างๆ ได้แก่ คำไหว้บารมี 9 ชั้น คำไหว้คุณ เป็นต้น

ในส่วนการปฏิบัติกัมมัฏฐาน แสดงเฉพาะเรื่องการปฏิบัติพุทธานุสสติ ธัมมานุสสติ สังขานุสสติ เมตตาตณเอง (เมตตาตณเอง) พรหมวิหาร (เมตตาผู้อื่น กรุณา มุทิตา อุเบกขา) กายคตา ทิฏฐิวิสูทธิญาณ กังขาวิสุทธิญาณ ไตรลักษณ์ ศิลและอรุปรพรม 4 ซึ่งตรงกับประเภทของกัมมัฏฐานที่แสดงไว้ในมูลกัมมัฏฐานรอมของครูบาหมากัญจนเถร สูงเม่น เมืองแพร่ นั้นหมายถึง ความนิยมของสังคมล้านนาในกัมมัฏฐานประเภทเดียวกันนี้ ตั้งแต่ พ.ศ. 2400–2475 คือ ในพุทธศตวรรษที่ 25

2.3) บทปฏิบัติกัมมัฏฐานของครูบาธรรมชัย ธมมชโย วัดทุ่งหลวง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ (ครูบาธรรมชัย ธมมชโย, 2534) การปฏิบัติปรากฏเฉพาะอนุสสติกัมมัฏฐาน ได้แก่ พุทธานุสสติ ธัมมานุสสติ และสังขานุสสติเท่านั้น และมีขั้นตอนการปฏิบัติที่สลับอย่างมากจากคัมภีร์วิสุทธิมรรค และใบลานฉบับอื่นที่ใช้ศึกษา โดยมีการรวมทั้งพุทธานุสสติ ธัมมานุสสติ และสังขานุสสติเข้าไว้ในบทภาวนาบทเดียวกัน ดังว่า นิ่งกัมมัฏฐานด้วยการบริกรรมคำว่า “พุทโธ สะติ มะโร พุทโธ มัตถิจิต ธัมโม สะติ มะโร ธัมโม มัตถิจิต สังโฆ สะติ มะโร สังโฆ มัตถิจิต” ทั้งยังได้แสดงความเป็นพื้นเมือง ด้วยลักษณะคาถาและคำบริกรรมมากกว่าฉบับใดๆ เช่น ใช้คำว่า “มัตถิจิต” ต่อท้ายคำภาวนาอนุสสติกัมมัฏฐาน หรือสร้างสัมพันธ์ระหว่างกัมมัฏฐานกับรูปแบบตัวอักษรล้านนา ทั้งท่านยังได้สร้างรูปแบบเฉพาะในการปฏิบัติกัมมัฏฐานขึ้นด้วย อาทิ ในขณะที่เริ่มต้นกัมมัฏฐาน ให้ช้อนมือกับบนตักแล้วว่า “อิมัง หัตถะปาตัง อธิ

ชฐามิ” 3 ครั้ง ให้พนมมือที่อก แล้วว่า “อิมัง พุทธะจีวัง อธิชฐามิ” 3 ครั้ง พนมมือที่หน้าผาก แล้วว่า “อิมัง ภาวนากัมมัง อธิชฐามิ” 3 ครั้ง หรือเมื่อหยุดภาวนาให้พนมมือออก แล้วว่า “ปะระปะติ ปัตทาลาเม จีวัตัง นิพพานัง ปะระมัง สุขัง” 3 ครั้ง เอามือซ้อนกันที่ตัก แล้วว่า “อิมัง หัตถะปาตัง ปะติชิปามิ” 3 ครั้ง พนมมือที่อก แล้วว่า “อิมัง พุทธะจีวัง ปะติชิปามิ” 3 ครั้ง พนมมือที่หน้าผาก แล้วว่า “อิมัง ภาวนากัมมัง ปะติชิปามิ” 3 ครั้ง รูปแบบเหล่านี้ น่าจะเป็นรูปแบบที่ท่านประยุกต์ขึ้นเพื่อใช้สอนกัมมัฏฐาน

2.4) บทปฏิบัติกัมมัฏฐานของครูบาชัยวงศาพัฒนา (พระครูพัฒนากิจจานุรักษ์) วัดพระพุทธรบาทห้วยต้ม ตำบลนาทราย อำเภอเถลิง จังหวัดลำพูน (พิศ เภาเกาะ, 2530) ในการสอนกัมมัฏฐานของท่าน (พิศ เภาเกาะ, 2530: 59) ใช้พุทธานุสสติ ธัมมานุสสติ สังขานุสสติ พรหมวิหาร และวิปัสสนากัมมัฏฐาน โดยท่านจะกล่าวนำเป็นคำภาวนาว่า “อรหังสัมมาสัมพุทธโ” 3 ครั้ง แล้วให้ทุกคนภาวนา “พุทธโ” ไปเรื่อยๆ พร้อมนับลูกประจำ จนหมดลูกประจำ 1 รอบ จึงกล่าว “สวากขาโตภควธัมโม” 3 ครั้ง แล้วให้ทุกคนภาวนา “ธัมโม” ไปเรื่อยๆ จนหมดลูกประจำ 1 รอบ จึงกล่าว “สุปฏิปันโน ภควโต สวากสังโฆ” 3 ครั้ง แล้วให้ทุกคนภาวนา “สังโฆ” ไปเรื่อยๆ จนหมดลูกประจำ 1 รอบ ภาวนาพรหมวิหาร 4 ต่อไป กล่าว “เมตตา” ประมาณลูกประจำครั้งรอบ “กรุณา” ประมาณลูกประจำครั้งรอบ “มุทิตา” ประมาณลูกประจำครั้งรอบ “อุเบกขา” ประมาณลูกประจำครั้งรอบ ภาวนายอดพระกัมมัฏฐานต่อไป กล่าว “อหัง นามรูปัง อนิจจัง” 3 ครั้ง แล้วว่า “อหัง นามรูปัง ทุกขัง” 3 ครั้ง “อหัง นามรูปัง” 3 ครั้ง แล้วว่า “นิจจัง วัตะเต นิพพานัง สุขัง วัตะเต นิพพานัง สรัง วัตะเต นิพพานัง สารัง วัตะเต นิพพานัง นิพพานัง ปะระมัง สุขัง”

ท่านได้ประยุกต์รูปแบบการปฏิบัติกัมมัฏฐานเช่นเดียวกับที่พบในการปฏิบัติของครูบาธรรมชัย ธรรมชโย ได้แก่ ในการนั่งสมาธิ บางคนอาจวางมือไว้บนตัก บางคนเอามือแตะหน้าผาก บางคนแตะจมูก ทั้งนี้เพื่อให้จิตไปรวมที่นั่น จะได้เข้าสมาธิได้เร็วขึ้น คนไหนจะแตะจุดไหนจะมีลูกศิษย์ของครูบาชัยวงศาพัฒนาที่ได้สมาธิสูงบอกให้ โดยจะดูการปฏิบัติในอดีตชาติเป็นหลักว่าทำมาอย่างไร คนที่ใช้นิ้วแตะจมูกเมื่อทำสมาธิ ในอดีตเคยปฏิบัติสมาธิภาวนาโดยหลักอานาปานสติ คนที่วางมือไว้บนตัก ในอดีตเคยปฏิบัติแบบยุบหนอพองหนอ ส่วนคนที่ใช้มือแตะที่หน้าผาก ในอดีตเคยปฏิบัติภาวนากับสมเด็จพุฒาจารย์โต พรหมรังสี ส่วนการคลายสมาธิให้ค่อย

กำหนดจิตคล้ายมือซ้ำๆ กำหนดจิตอยู่ที่มือทุกขณะของการคล้ายมือ วางมือบนตักให้หยุดนิ่งสักครู่หนึ่ง กำหนดจิตรู้อาการเคลื่อนไหวของร่างกาย แล้วค่อยๆ ลืมตาซ้ำๆ

การวิเคราะห์ การปฏิบัติสมถและวิปัสสนากัมมัฏฐานที่พบร่วมกันในใบลานและหนังสือกลุ่มที่ 2 มีหมวดอนุสสติกัมมัฏฐาน 10 เน้นพุทธานุสสติ ัมมานุสสติ และสังฆานุสสติ หมวดพรหมวิหารกัมมัฏฐาน และวิปัสสนากัมมัฏฐาน

ความโดดเด่นของการคิดใคร่ครวญในธรรมขณะจิตเป็นสมาธิ หรือการใช้โยนิโสมนสิการ ไม่ปรากฏในเอกสารชุดที่ 2 แต่ยังคงแสดงให้เห็นถึงความเคารพนอบน้อม และความเพียร โดยในเอกสารชุดที่ 2 นี้เน้นไปในการ**ใช้คาบิกรรม** เน้นผลให้เกิดสมาธิ

3. การปฏิบัติกัมมัฏฐานที่วัดขุนคอง

การเข้าไปปฏิบัติกัมมัฏฐานที่วัดขุนคอง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ กับพระปลัดนิพันธ์ รุกขิตสีโล (เจ้าอาวาสวัดขุนคอง) ซึ่งการศึกษาออกเป็น 2 ส่วน คือ การศึกษาธรรมและปฏิบัติธรรม

3.1 การศึกษาธรรมใบลานเกี่ยวกับกัมมัฏฐานที่วัดขุนคอง มี 2 ฉบับ ได้แก่

3.1) พับหนังสือไหว้พระถือศีลปฏิบัติกัมมัฏฐาน (2559) ไม่ทราบ พ.ศ. ที่แต่ง พระนารทะ ปัญญาริณะ อดีตเจ้าอาวาสวัดขุนคอง คัดลอกเมื่อ พ.ศ. 2457 ผลการวิเคราะห์พบว่า นอกจากพับหนังสือเล่มนี้ จะแสดงวิธีการปฏิบัติกัมมัฏฐานโบราณล้านนาในช่วง พ.ศ. 2400-2500 แล้ว ยังปรากฏคำไหว้ต่างๆ ที่เชื่อได้ว่า น่าจะได้รับอิทธิพลของพุทธศาสนาวัชรยาน ได้แก่ คำไหว้ใหม่บาปที่จะเผาบาปกรรมให้หมดไปได้ด้วยการสวดมนต์ และคำสอนเรื่องสัพพทาน หรือทานที่มีผลานิสงส์มาก โดยทานหนึ่งในสัพพทาน คือ การเสียสละชีวิตเป็นทาน เพื่อการสะสมบุญบารมีในการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อไป

3.2) เรื่องลักษณะศีลทานภาวนาแลฯ (2559) จารด้วยอักษรธรรมล้านนา จำนวน 19 หน้าลาน พ่อเบ็งบ้านศาลาก่อข้า ได้จ้างให้หนานตุ๋นนางจันทร์ บ้านคู้หลง เป็นผู้จาร มีครุบาอุ่นเรือน สุภัทโทเป็นประธาน จารเมื่อ จ.ศ. 1332 พ.ศ. 2514 ปัจจุบันใช้เป็นเอกสารในการปฏิบัติกัมมัฏฐานที่วัดขุนคอง

3.2 การปฏิบัติกัมมัฏฐานภาวนานับลูกประจำ

ต่อไปนี้จะได้แสดงรายละเอียดของขั้นตอนการปฏิบัติกัมมัฏฐานโบราณล้านนาที่วัดขุนคง ซึ่งเลือกปฏิบัติเพียงพุทธานุสสติ ธัมมานุสสติ และสังฆานุสสติ

3.1) การปฏิบัติเริ่มตั้งแต่การเดินเข้าวัด เพื่อมาปฏิบัติกัมมัฏฐาน โดยเมื่อจะเดินเข้าวัด ให้ว่าคำเข้าวัดให้ตั้งสติให้มั่น กล่าวคำว่า “...สัมปา เทละ...” เพื่อกระตุ้นเตือนถึงภารกิจที่จะเข้าไปกระทำในวัด ข้อนี้เป็นการสร้างสติให้พร้อมสำหรับการมาปฏิบัติกัมมัฏฐานที่วัด จะประพฤติดนเช่นเดียวกับที่อยู่ที่บ้านไม่ได้อีกแล้ว

3.1) เมื่อทุกคนพร้อมแล้ว จึงร่วมกันไหว้พระประธานในพระวิหาร โดยเมื่อจะบูชาขันดอก ตามเทียนบูชาพระพุทธรเจ้า ขั้นตอนนี้เป็นการแสดงความนอบน้อมแด่พระรัตนตรัย

3.3) จากนั้นจึงขึ้นแก้ว 5 โกฎาก หรือขัน 5 โกฎาก ได้แก่การบูชาพระรัตนตรัย พระกัมมัฏฐาน และพระอุปัชฌาย์ครูบาอาจารย์ ก่อนที่จะปฏิบัติกัมมัฏฐาน

3.4) จากนั้นจึงรับฟังโอวาทจากเจ้าอาวาส พร้อมขอรับศีลจากท่าน

3.5) เมื่อหาที่อันเหมาะสมได้แล้ว ให้กล่าวคำทักเทวดา บอกเทวดาในสถานที่ซึ่งปฏิบัติกัมมัฏฐานนั้นๆ ให้รักษาระหว่างการปฏิบัติ กล่าวคำห้ามมาร และอธิษฐานขอแผ่นดินตรงที่ตนนั่งปฏิบัติ เพื่อให้การปฏิบัติกัมมัฏฐานสำเร็จได้ด้วยดี

3.6) เมื่อเริ่มปฏิบัติกัมมัฏฐาน ให้ขอปิตติสมาธิกับพระพุทธรเจ้า ก่อน คือขอให้มึปิตติเกิดขึ้นจากการปฏิบัติ โดยหากมึปิตติเกิดขึ้นก็เป็นหลักฐานยืนยันว่าการปฏิบัติได้ดำเนินมาถูกต้องแล้ว

3.7) สมาทานพุทธานุสสติ เมื่อปฏิบัติไปได้ระยะหนึ่ง ไม่ได้จำกัดว่าเป็นเวลาเท่าไร ให้สมาทานธรรมานุสสติ เมื่อปฏิบัติไปได้ระยะหนึ่ง ไม่ได้จำกัดว่าเป็นเวลาเท่าไร ให้สมาทานสังฆานุสสติ เป็นขั้นตอนไป

3.8) เมื่อจะหยุดปฏิบัติกัมมัฏฐาน ให้สุมาแก้วทั้งสามก่อน

3.9) ขั้นตอนสุดท้ายของการปฏิบัติกัมมัฏฐานโบราณล้านนาเป็นการลาศีล

3.10) หลังจากกระทำบุญให้ท่านแล้ว จึงหยาดน้ำแผ่บุญกุศล

ก่อนกลับบ้าน

3.11) เมื่อจะออกจากวัด ให้ว่า “...อัมปะมา เทละ...” ข้อนี้เป็น การกำหนดสติ เมื่อจะออกจากวัดว่าอย่าใช้ชีวิตอย่างประมาท ให้หมั่นทำทาน รักษาศีล ภาวนา สัมสมบุญบารมีไว้ เพราะชีวิตมีความไม่แน่นอน

การวิเคราะห์ การปฏิบัติที่วัดขุนคองได้แสดงรายละเอียดปลีกย่อยที่ ลึกลงไปจากเอกสาร กล่าวคือแสดงให้เห็นถึงการปฏิบัติกัมมัฏฐานในลักษณะองค์รวม ได้แก่ ทาน ศีล ภาวนา (บุญกิริยาวัตถุ 3) ไปพร้อมๆ กันในกระบวนการเดียวกัน และการใช้สติกำกับทุกอริยาบถโดยผ่านการท่องคาถาในทุกกิจกรรมที่ปฏิบัติ ไม่ว่าจะ เป็นการเดินเข้าวัด การใส่บาตรพระ การเดินออกจากวัด เป็นต้น ส่วนการพิจารณา ไคร่ครวญธรรมในขณะที่ปฏิบัติกัมมัฏฐานนั้น ปรากฏให้เห็นในคัมภีร์โบลานจากวัดขุนคอง แต่ไม่ปรากฏในการปฏิบัติแล้ว

ก. บุญกิริยาวัตถุ 3 ได้แก่ ทาน ศีล ภาวนา การปฏิบัติกัมมัฏฐานนั้น ไม่ได้เป็นเพียงการนั่งภาวนานับลูกประคำเพียงอย่างเดียว แต่ยังรวมถึงองค์ประกอบอื่นๆ ในการกระทำ ที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน คือ การให้ทาน รักษาศีล อันเป็นการเตรียมตัว และการสร้างพฤติกรรมความเคยชินที่ดี เพื่อนำไปสู่จิตใจที่ดี ที่พร้อมจะปฏิบัติกัมมัฏฐาน เป็นกระบวนการสัมสมบุญบารมี และฝึกฝนตนให้ละทิ้งซึ่งตัวกูของกู

ข. สติ และความไม่ประมาท ทุกขั้นตอนการปฏิบัติ โดยการอาศัยคาถาบหลันๆ เป็นพื้นฐาน อันเป็นจุดเด่นของการปฏิบัติกัมมัฏฐานที่วัดขุนคอง

ค. ความนอบน้อม เป็นหลักการสำคัญของการปฏิบัติที่พบ โดยผู้ปฏิบัติต้องมีใจเคารพนอบน้อมต่อ พระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสังฆเจ้า พระกัมมัฏฐาน และพระอุปัชฌาย์อย่างแท้จริง เพื่อขออำนาจบารมีแห่งคุณพระรัตนตรัย พระกัมมัฏฐาน และพระอุปัชฌาย์ ในการคุ้มครองให้การปฏิบัติสำเร็จลุล่วงด้วยดี

ง. ความเพียร คือ ความสม่ำเสมอในการปฏิบัติทาน ศีล ภาวนา

4. ผลที่ได้จากการปฏิบัติกัมมัฏฐาน

การปฏิบัติกัมมัฏฐานโบราณล้านนา เป็นการสั่งสมบารมี และพัฒนาตนด้วย ทาน ศีล ภาวนา ในลักษณะองค์รวม อันเป็นการกระทำที่เป็นบุญส่วนหนึ่งในรูปของการศึกษาและปฏิบัติ เพื่อทำลายความเห็นแก่ตัวให้หมด ดังนั้น ผู้ปฏิบัติ สามารถทำลายบาปกรรมทั้ง 14 ตัวได้ คือ โมโห (หลง) อโนตตบุปิ (ไม่กลัวบาป) โลภ (โลภ)

มาโน (มาร) อีสสา (ริชยา) กุกกุจจ (กินแหนง รำคาญ) มิทธิ (หลับ ง่วง) อหิริก (ไม่
ละอายแก่บ่า) อุทจจจ (สะดุ้งใจ ฟุ้งซ่าน) ทิฏฐิ (ถือมั่น) โทโส (โกรธ) มจฉริย (ตระหนี่)
ถีน (กระด้าง หดหู่) และวิจิจจฉา (สงสัย) ละนิวรรณธรรม หรือธรรมเป็นเครื่องกั้นจิต
ไม่ให้บรรลุความดี 5 ประการได้ คือ กามฉันทะ พยาปาหะ ถีนมิทธะ อุทัจจกุกกุจจะ
และวิจิจจฉานิวอรณะธรรม ซึ่งการปฏิบัติกัมมัฏฐานแบ่งเป็น 2 ส่วนดังนี้

ส่วนที่ 1 ซึ่งเป็นผลที่ได้จากการปฏิบัติกัมมัฏฐานแต่ละประเภท ได้ถูก
ระบุให้เป็นที่ระบุไว้ในวิสุทธิมรรค ได้แก่

สมถกัมมัฏฐาน มีอสุภกัมมัฏฐาน 10, กายคตานุสติ ได้อุคคหนิมิต
ปฏิภาคนิมิต และอุปจารสมาธิ อนุสสติกัมมัฏฐาน 10 เฉพาะ พุทธานุสสติ ธรรมานุสสติ
สังฆานุสสติ สีลานุสสติ จาคานุสสติ เทวดานุสสติ เกิดปีติ 5 อานาปานุสติ ได้อุคคหนิมิต
ปฏิภาคนิมิต อุปจารสมาธิ ญาณ 4 อภิญญา 5 พรหมวิหารกัมมัฏฐาน 4 ได้อัปนา
สมาธิ ญาณ 4 อภิญญา 5 ยกขึ้นภาวนาทิฏฐิกังขาวิปัสสนาได้

วิปัสสนากัมมัฏฐาน ได้แก่ ทิฏฐิกังขาวิปัสสนา กังขาวิตรณวิสุทธิ อนิจจ
วิปัสสนา ทุกขจวิปัสสนา อนัตตวิปัสสนา ได้ญาณ 10 ได้แก่ สมมณญาณ อุทัพพย
ญาณ ภัททญาณ ภยตูปัญฐานญาณ อาทีนวญาณ นิพพิทาญาณ มุญจิตุกัมยตาญาณ
ปฏิสังขานุญาณ สังขารูเปกขาญาณ และอนุโลมญาณ

ในระหว่างการปฏิบัติเกิดวิปัสสนุกิเลส คือ อันตรรายอันจะทำให้เศร้าหมอง
แห่งวิปัสสนาญาณ เป็นอุปกิเลส มี 10 ประการ คือ โอภาโส (เห็นแสงสว่างใสแจ่มงาม
รอบคอบ) ปีติ (เกิดความยินดีกว่าปกติ) ปสสทธิ (สงบกายและระงับจิตกว่าปกติ) อธิ
โมกโข (อินทรีย์แก่กล้ากว่าปกติ) ปคคโห (เพียรมากกว่าปกติ) สุขิ (สุขมากกว่าปกติ)
ญาณ (ญาณรู้เกินปกติ) อุปภูฐาน (สติมากกว่าปกติ) อุปেকขา (จิตเป็นอุเบกขามากกว่า
ปกติ) และนิกนติ (มีตัณหารักใคร่ชอบใจในธรรมอันมิสมควรนั้น)

ส่วนที่ 2 เป็นผลการปฏิบัติที่ปรากฏเฉพาะในคัมภีร์โบลานกัมมัฏฐาน
โบราณล้านนา อาทิ ในมูลกัมมัฏฐานของครูบามหากัญจนเถร ระบุผลจากการภาวนา
แต่ละบทดังนี้

- 1) ภาวนาพุทธคุณได้สัมปตติในนิพพาน
- 2) ภาวนาธรรมคุณได้สัมปตติในสวรรค์เทวโลก

3) ภาพนาสังฆคุณได้สัมปตติในมนุษยโลก

4) ภาพนากายาคตาสติ ชื่อว่า ตอบแทนคุณพ่อแม่แห่งตน

5) ภาพนาเมตตามีอานิสงส์ 11 ประการ ดังนี้ นอนก็หลับสำราญดีนึ่ง ไม่คลั่งไคล้ ไม่กรน ไม่คราง, เมื่อตื่นก็ตื่นด้วยดี, เมื่อหลับ ไม่ฝันร้ายให้สะดุ้งตกใจ, เป็นที่รัก จำเริญใจ ของคนทั้งหลาย, เป็นที่รักแก่ผีทั้งหลาย, เป็นที่รักแก่เทวดาทั้งหลาย, เทวดาก็คุ้มครองรักษา ไม่ให้มีอุบาทว์กังวลอันตรายที่จะเกิดแต่ภัยทั้งมวล มีราชภัยเป็นต้น ให้อยู่ดีมีสุข, พิษงู คุณไสย หอกดาบปืนธนู ปืนใหญ่ทำอันตรายไม่ได้, มีใจตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว, มีวรรณะหน้าสว่างใสงามนึ่ง, เมื่อยามใกล้ตาย ก็ไม่หลง วางอารมณ์ดี มีสุขคติเป็นที่ไป และผู้ภาวนาเมตตา หากสัมภารแก่กล้า อินทรีย 5 เต็มบริบูรณ์ ก็อาจได้ถึงยังอุตรธรรม คือ มรรคผล หากสัมภารไม่แก่กล้า อินทรีย 5 ไม่เต็ม จักได้ไปเกิดในพรหมโลก ตั้งแต่ชั้นฟ้าปริสัชชาถึงอกนิภฐฐา ชั้นใดชั้นหนึ่ง

6) ภาพนาทิภฐฐและกังขาฯ เป็นปัจจัยค้ำชูให้มิปัญญาเกล้าคมเฉลียวฉลาด

7) ภาพนาไตรลัษณะวิปัสสนากัมมัฏฐฐาน เป็นปัจจัยค้ำชูให้ปัญญา มีสัมมาสมาธถึงอนุโลมญาณ เป็นปริโยสาน เพื่อให้ปล้นได้พ้นจากทุกข์ในสงสาร ให้ปล้นได้ถึงยังนิพพาน

8) ภาพนามรณานุสสติ ถึงสุขในเมืองคน และสุขในนิพพานในภาวะกายหน้า

การวิเคราะห์กัมมัฏฐฐานโบราณล้านนา

1. หลักการปฏิบัติ

ทั้งนี้จากการวิเคราะห์พบว่า ความโดดเด่นของหลักปฏิบัติกัมมัฏฐฐานโบราณล้านนาที่ปรากฏในโบราณ กลุ่มที่ 1 ได้แสดงให้เห็นถึงกระบวนการใช้ปัญญาใคร่ครวญในบทกัมมัฏฐฐาน หรือการใช้โยนิโสมนสิการ เพื่อผลทางปัญญาในการสอนตนเอง ซึ่งเป็นไปตามที่บันทึกไว้ในวิสุทธิมรรค อย่างไรก็ตามขั้นตอนนี้ ได้ลดความสำคัญลงในภายหลัง และเพิ่มการบริกรรมคาถามากขึ้น เพื่อผลด้านสมาธิ จนในที่สุดการบริกรรมคาถามีความโดดเด่นมากกว่าขั้นตอนการพิจารณาใคร่ครวญธรรมซึ่งปรากฏในหลักการปฏิบัติกัมมัฏฐฐานในโบราณกลุ่มที่ 2

ส่วนความโดดเด่นของหลักการการปฏิบัติที่วัดขุนคอง ได้แก่ การปฏิบัติกัมมัฏฐฐานในภาพรวม เพื่อพัฒนาบุญกิริยาวัตถุ 3 ได้แก่ ทาน ศีล และภาวนา ไม่ได้

เน้นเพียงการภาวนาเพียงอย่างเดียว เพื่อเป็นกระบวนสังสมบุญบารมี และฝึกฝนตนให้ละทิ้งซึ่งตัวของกู นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นการฝึกสติผ่านคาถาบทสั้นๆ ในขณะปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ขณะปฏิบัติก็มีภูฐานภายในวัด

ทั้งนี้ความโดดเด่นของหลักการปฏิบัติที่พบรวมกัน ใช้เป็นพื้นฐานในการปฏิบัติ คือ ความนอบน้อม เพื่อขออำนาจคุณพระรัตนตรัย คุณพระอาจารย์ และคุณพระกัมมัฏฐานปกป้องคุ้มครองขณะปฏิบัติ และความเพียร เพื่อการปฏิบัติที่ต่อเนื่องเป็นเวลานาน เพราะส่วนหนึ่งของการปฏิบัติกัมมัฏฐานเป็นไปเพื่อการสังสมบุญบารมี จึงต้องอาศัยความเพียรในการปฏิบัติอย่างไม่ลดละ หลากภพหลายชาติ

ตั้งนั้นแล้ว เมื่อความโดดเด่นของหลักการปฏิบัติกัมมัฏฐานจึงมีด้วยกัน 6 ประการ ได้แก่ คือ 1. บุญกิริยาวัตถุ 3 (ทาน ศีล ภาวนา) 2. โยนิโสมนสิการ 3. สติ 4. สมาธิ 5. ความนอบน้อม 6. ความเพียร หลักการข้างต้นตรงกับกระบวนกรฝึกฝนตนเองก่อนที่เข้าสู่มรรค ที่เรียก**บุพนิมิตของมรรค** คือ เครื่องหมายบ่งบอกถึงการมาถึงของมรรค หรือหนทางที่ถูกต้อง อันจะนำไปสู่การหลุดพ้นจากวิภวสงสารได้

พระพรหมคุณาภรณ์ (2536: 30-31) อธิบายถึงบุพนิมิตของมรรค ว่าประกอบด้วย

(1) กัลยาณมิตตตา (ความมีกัลยาณมิตร) ได้แก่ อุปัชฌาย์ เป็นต้น ตรงกับความนอบน้อมในหลักการทั้ง 5

(2) ศีลสัมปทา (ความถึงพร้อมถึงศีล) คือ ความเป็นผู้มีวินัย หรือชีวิตที่เป็นระเบียบ หรือมีพฤติกรรมเคยชินที่ดี ซึ่งเกิดจากการใช้วินัยมาฝึกให้เกิดพฤติกรรมเคยชินที่ดี ตรงกับบุญกิริยาวัตถุในหลักการทั้ง 5

(3) ฉันทสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยฉันทะ) คือ มีแรงจูงใจที่ถูกต้อง ได้แก่ ความใฝ่รู้ ใฝ่สร้างสรรค์ ต้องการเข้าถึงความจริง และทำสิ่งทั้งหลายให้ถึงงาม ตรงกับความปรารถนาในการสังสมบุญของชาวล้านนา

(4) อุตตสัมปทา (ความทำตนให้ถึงพร้อม) คือ การทำตนให้ถึงความสมบูรณ์แห่งศักยภาพของความเป็นมนุษย์ โดยมีจิตสำนึกในการที่จะฝึกฝนพัฒนาตนอยู่เสมอ ตรงกับบุญกิริยาวัตถุ

(5) ทิฐิสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยหลักการแห่งความเชื่อถือ) คือ เชื่อถือในหลักการแห่งเหตุผล หรือความเป็นไปตามเหตุปัจจัย ซึ่งทำให้การเรียนรู้เกิด

ขึ้น ตรงกับบุญกิริยาวัตถุ เชื่อในทานศีลภาวนา

(6) อัปมาทสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยการไม่ประมาท) คือ ความกระตือรือร้น ไม่เฉื่อยชา มีสติ ไม่ปล่อยปละละเลย ไม่พลาดโอกาส ตระหนักในการเปลี่ยนแปลง เห็นคุณค่าของเวลา และรู้จักใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ ตลอดจนทำงานและพัฒนาชีวิตแข่งขันกับเวลา ตรงกับสติ

(7) โยนิโสมนสิการสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยโยนิโสมนสิการ) หรือ รู้จักคิดพิจารณาอย่างรอบด้านและรอบคอบ คิดใคร่ครวญในธรรมขณะนั้นปลูกประจำปฏิบัติกัมมัญฐาน

2. ขั้นตอนการปฏิบัติ

ข้อมูลทั้ง 2 ชุด มีลักษณะร่วมกัน กล่าวคือ เริ่มต้นจากชำระศีลให้บริสุทธิ์ การบูชาขันดอก ตามเทียนบูชาพระพุทธรูปในพระวิหาร ขึ้นขันห้าโกฐาก ถวายพระพุทธรูปในวิหาร กล่าวคำบูชาขัน 5 โกฐาก เมื่อไหว้พระพุทธรเจ้า พระธรรมเจ้า พระสังฆเจ้าแล้ว จึงนำขันดอกมาขอรับศีลจากพระสงฆ์ ก่อนลงมือปฏิบัติกัมมัญฐาน ให้ทักเทวดา เพื่อบอกเทวดาในสถานที่ซึ่งปฏิบัติกัมมัญฐานนั้นๆ มีการห้ามมาร อธิษฐานเอาแผ่นดิน เพื่อให้การปฏิบัติกัมมัญฐานสำเร็จได้ด้วยดี จากนั้นจึงเข้าสู่พิธีปฏิบัติกัมมัญฐาน โดยให้ขอปิติจากพระพุทธรเจ้าก่อน โดยระหว่างภาวนาให้ผู้ปฏิบัติคิดใคร่ครวญระลึกถึงคุณของกัมมัญฐานบทต่างๆ และโทษของตัณหา ก่อนที่จะนับลูกประจำ เมื่อเสร็จพิธีการปฏิบัติกัมมัญฐานแล้ว จึงสุมาแก้ว 3 ประการ คือ พระรัตนตรัย ก่อนกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลบุญที่ได้กระทำ สำหรับการปฏิบัติที่วัดขุนคอง ได้เพิ่มการกล่าวคาถาสั้นๆ ระหว่างการปฏิบัติกัมมัญฐานในวัด

เมื่อนำมาวิเคราะห์แล้ว สามารถประยุกต์ขั้นตอนการปฏิบัติกัมมัญฐานได้ ดังนี้

- (1) เมื่อจะเดินเข้าวัด ให้ว่าคำเข้าวัด
- (2) ชำระศีล
- (3) ร่วมกันไหว้พระประธานในพระวิหาร
- (4) ขึ้นขันห้าโกฐาก
- (5) ขอรับศีลจากพระสงฆ์

(6) กล่าวคำทักเทวดา ห้ามมาร อธิษฐานเอาแผ่นดิน เพื่อบอกเทวดา

และให้การปฏิบัติก็มีมาตรฐานสำเร็จ

- (7) เริ่มปฏิบัติก็มีมาตรฐาน ให้ขอปฐิจากพระพุทธรเจ้าก่อน
- (8) กล่าวคำแสดงลักษณะก็มีมาตรฐานพร้อมคำแปล
- (9) กล่าวคาถาโดยย่อของบทแสดงลักษณะก็มีมาตรฐานนั้นๆ
- (10) นั่งสมาธิ ระลึถึงคำแปลลักษณะองค์ก็มีมาตรฐานนั้นๆ เพื่อการ

พิจารณาธรรม

- (11) บริกรรมคาถา พร้อมนับลูกประจำ
- (12) เมื่อจักหยุด ให้กล่าวคำขอขมา
- (13) ลาศีล
- (14) หยาดน้ำแผ่บุญกุศล
- (15) เมื่อจะออกจากวัดให้ว่าคำออกจากวัด

3. หมวดก็มีมาตรฐานที่เลือกใช้

การปฏิบัติสมถและวิปัสสนาก็มีมาตรฐานของพระสงฆ์ล้านนาที่พบร่วมกัน มีหมวดอนุสสติก็มีมาตรฐาน 10 เน้นพุทธานุสสติ อัมมานุสสติ และสังฆานุสสติ หมวดพรหมวิหารก็มีมาตรฐาน และวิปัสสนาก็มีมาตรฐาน

4. ผลที่ได้จากการปฏิบัติ

ผลในภาพรวม เป็นการสั่งสมบารมี และพัฒนาตนด้วย ทาน ศีล ภาวนา ในลักษณะองค์รวม อันเป็นการกระทำที่เป็นบุญส่วนหนึ่งในรูปแบบของการศึกษาและปฏิบัติ เพื่อทำลายความเห็นแก่ตัวให้หมด **ผลในภาพย่อย ส่วนที่ 1** เป็นไปตามที่ระบุไว้ในวิสุทธิธรรม **ผลในภาพย่อย ส่วนที่ 2** เป็นผลการปฏิบัติที่ปรากฏเฉพาะในคัมภีร์ ไบลานก็มีมาตรฐานโบราณล้านนา

	ไบลานกลุ่ม ที่ 1	ไบลานกลุ่มที่ 2	การปฏิบัติก็มีมาตรฐาน ที่วัดขุนคอง	การวิเคราะห์
--	---------------------	-----------------	---------------------------------------	--------------

<p>ความโดดเด่น ในหลักการ ปฏิบัติ</p>	<p>โยนิโสมนสิการ เพื่อผลทาง ปัญญาในการ สอนตนเอง</p>	<p>บริการมคคาถาเพื่อ สมาธิ</p>	<p>1. บุญกิริยาวัตถุ 3 เพื่อการสั่งสมบุญ 2. การท่องคาถาบท สั้นๆ ระหว่างการ ปฏิบัติ เพื่อการฝึกสติ</p>	<p>บุญนิมิตของ มรรค 1. บุญกิริยา วัตถุ 3 (ทาน ศีล ภาวนา) 2. โยนิโ สมนสิการ 3. สติ 4. สมาธิ 5. ความ นอบน้อม 6. ความเพียร</p>
<p>ความโดดเด่น ในขั้นตอนการ ปฏิบัติ</p>	<p>1. กล่าวคาถา โดยย่อ 2. นั่งสมาธิ พร้อมระลึก ถึงคำแปลเพื่อ พิจารณาธรรม 3. บริการ คาถา พร้อมนับ ลูกประจำ</p>	<p>1. นั่งสมาธิ พร้อม บริการมคคาถา</p>	<p>1. กล่าวคาถาบท สั้นๆ เพื่อให้เกิดสติ 2. นั่งสมาธิ พร้อม บริการมคคาถา</p>	<p>1. กล่าวคาถา โดยย่อ 2. นั่งสมาธิ พร้อมระลึก ถึงคำแปลเพื่อ พิจารณาธรรม 3. บริการ คาถา พร้อม นับลูกประจำ</p>
<p>หมวดกัมมัฏ ฐานที่ใช้</p>	<p>สมถกัมมัฏฐาน 40 วิปัสสนากัมมัฏ ฐาน</p>	<p>1. หมวดอนุสสติ กัมมัฏฐาน 2. หมวดพรหมวิหา รกัมมัฏฐาน 3. วิปัสสนากัมมัฏ ฐาน</p>	<p>พุทธานุสสติ ธรรมานุสสติ สังฆานุสสติ</p>	<p>พุทธานุสสติ ธรรมานุสสติ สังฆานุสสติ</p>

ผลที่ได้จากการปฏิบัติ	ผลในภาพย่อย ส่วนที่ 1 เป็นไปตามที่ระบุไว้ในวิสุทธิมรรค	ผลในภาพย่อย ส่วนที่ 2 เป็นผลการปฏิบัติเฉพาะในโบลาน	ผลในภาพรวม เป็นการพัฒนาตนด้วย ทาน ศีล ภาวนา ในลักษณะองค์รวม	การสั่งสมบารมี
-----------------------	---	---	--	----------------

ตารางที่ 1 แสดงลักษณะกัมมัฏฐานที่ปรากฏในขั้นตอนการวิจัย

กัมมัฏฐานสมัยครูบาศรีวิชัย

1. ที่มา

กัมมัฏฐานสมัยครูบาศรีวิชัย มีลักษณะเช่นเดียวกับกัมมัฏฐานล้านนาโบราณ ที่มีรากมาจากคัมภีร์ วิสุทธิมรรค ปรากฏอย่างชัดในสังคมล้านนาตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 23 กัมมัฏฐานที่ครูบาศรีวิชัยใช้สอน เชื่อว่าสืบมาจากกัมมัฏฐานของครูบามหากัญจนเถร สูงเม่น เมืองแพร่ เพราะมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน

2. วัตถุประสงค์

เพื่อการสั่งสมบุญบารมี และพัฒนาตนเองให้พ้นไปจากกิเลส

3. ความโดดเด่นของหลักการปฏิบัติ

มี หลัก การ ปฏิบัติ ตาม บุญ นิ มิ ต ข อง ม ร ร ค ประกอบด้วย 1. บุญกิริยาวัตถุ 3 (ทาน ศีล ภาวนา) 2. โยนิโสมนสิการ 3. สติ 4. สมาธิ 5. ความนอบน้อม 6. ความเพียร

4. หมวดกัมมัฏฐานที่เลือกใช้

ครูบาศรีวิชัยเลือกปฏิบัติพุทธานุสสติ อัมมคฺณ สังฆคฺณ เมตตาทนเอง (เมตตาตนเอง) พรหมวิหาร (เมตตาผู้อื่น กรณฺมา มุทิตา อุเบกขา) กายคตฺตา ทิฏฐิวินิจฺจญาณ กังขาวิสุทธิญาณ ไตรลักษณ์ ศีล และอรุปรพรม 4 มีทั้งสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐาน ดังนี้

สมถกัมมัฏฐาน ได้แก่ ในหมวดอนุสสติ ได้แก่ พุทธานุสสติ อัมมานุสสติ สังฆานุสสติ กายคตานุสสติ และศีลานุสสติ หมวดพรหมวิหารกัมมัฏฐาน โดยแบ่งเป็นเมตตาตนเอง (เมตตาตนเอง) และพรหมวิหาร (เมตตาผู้อื่น กรณฺมา มุทิตา อุเบกขา) หมวดอรุปรูปกัมมัฏฐาน ได้แก่ อากาสาณัญจยตนะ วิญญานัญจยตนะ อากิญจัญญา

ตนะ เนวส์ัญญานาสัญญาตนะ

วิปัสสนากัมมัฏฐาน คือ หมวดวิปัสสนากัมมัฏฐาน ได้แก่ ทิวฐิวสุทธิญาณ
กัณฑวิสุทธิญาณ และไตรลักษณ์ (มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธินิเทศ)

ทิวฐิวสุทธิ เป็นส่วนที่แสดงเรื่องกำหนดเห็นนามรูปตามความเป็นจริง
กัณฑวิสุทธิ แสดงเรื่องกำหนดรู้เหตุและปัจจัยของนามรูปว่ามา
จาก อวิชชา ตัณหา อุปาทาน กรรมและอาหาร โดยการละความสงสัยในความเป็นมา
ของตนเองทั้งในอดีต อนาคต และปัจจุบัน

มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธินิเทศ คือ เรื่องสัมมสนญาณ การพิจารณา
ขั้นที่ 5 โดยอาการ 40 ประการ มีความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นโรคร เป็นต้น เรื่องการทำ
อินทรีย์ให้แก่กล้าโดยอาการ 9 มีเห็นความดับอย่างเดียวของสังขารทั้งหลายที่เกิด
ขึ้นแล้ว เป็นต้น เรื่องอุทฺทพยญาณ เรื่องอุปกิเลส 10 ประการซึ่งจะเกิดขึ้นขณะมี
วิปัสสนาอย่างอ่อน ได้แก่ โอภาส (แสงสว่าง) ญาณ (ความรู้) ปีติ (ความอิ่มใจ) ปัสสทธิ
(ความสงบ) สุข (ความสุข) อธิโมกข์ (ความเชื่อ) ปัคคาหะ (ความเพียร) อุปฏิฐาน (ความ
เข้าไปตั้งมั่น) อุเบกขา (ความวางเฉย) และนิกันติ (ความใคร่) ให้พิจารณาว่าอุปกิเลส
นั้น ไม่เที่ยง ถูกปัจจัยปรุงแต่งไว้ อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา มีความ
ดับไปเป็นธรรมดา เป็นต้น

5. ผลที่ได้จากการปฏิบัติ

ผลการปฏิบัติเป็นไปตามที่บันทึกไว้ในวิสุทธิมรรค ส่วนผลการปฏิบัติที่
แสดงในคำสอนกัมมัฏฐานครูบาศรีวิชัยเป็นเช่นเดียวกับที่บันทึกไว้ในกัมมัฏฐานครูบา
มหากัจฉาจารย์ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่

ข้อสังเกตเกี่ยวกับกัมมัฏฐานในประวัติครูบาศรีวิชัย

1. จตุปริสุทธิตีล

จากเหตุการณ์ ที่อ้างถึงการสนทนาระหว่างเจ้าฟ้าสมเด็จพระเจ้าสิริราช
ที่ครูบาศรีวิชัยกล่าวถึงแนวทางการปฏิบัติตนว่า เป็นไปตามจตุปริสุทธิตีล หรือศีล 4
(พระอานนท์ พุทธธัมโม, 2546, 76) นั้น ในแนวทางการปฏิบัติกัมมัฏฐานล้านนา ก็
ปรากฏจตุปริสุทธิตีล หรือศีล 4 เช่นกัน เป็นศีลของพระภิกษุล้านนาที่ต้องชำระให้
บริสุทธิ์ก่อนการปฏิบัติกัมมัฏฐาน เช่นเดียวกับสามเณรที่ต้องชำระศีล 10 และอุบาสก

อุบาสิกาชำระศีล 5 หรือศีล 8 ก่อนการปฏิบัติกัมมัฏฐาน

ข้อกำหนดให้ชำระจตุปริสุทธศีลก่อนการปฏิบัติกัมมัฏฐานนี้ เป็นสิ่งที่บ่งบอกว่าพระภิกษุล้านนาสมัยโบราณได้ยึดถือจตุปริสุทธศีล มิใช่เพียงครุบาศรีวิชัยรูปเดียวเท่านั้น เมื่อจะปฏิบัติกัมมัฏฐานต้องชำระตนให้บริสุทธิ์ตามจตุปริสุทธศีล

จตุปริสุทธศีล หรือศีล 4 หมายถึง ศีลซึ่งเป็นที่ทำให้เกิดความบริสุทธิ์มี 4 ประการ คือ (1) สำรวมในพระปาติโมกข์ (ปาติโมกข์สวรรค์) (2) สำรวมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ (อินทริยสวรรค์) (3) เลี้ยงชีพโดยทางชอบ (อาชีวะปาริสุทธิ) (4) บริโภคปัจจัยด้วยการพิจารณา (ปัจจยสนนินิสิต) ทั้งหมดเป็นหลักการของการปฏิบัติกัมมัฏฐานทั้งสิ้น

2. ปฏิสังขยา อัชฌมยา และอิติปิโส

จากเนื้อหาในหนังสือพิมพ์บางกอกไทม์ ที่พระครูปลัดสัมพิพัฒน์จริยาจารย์ กล่าวถึงการสนทนาระหว่างสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากัศฺรฺบาศรีวิชัยว่า “...ทางวินัยพอรู้เพียงปราศิก 4 ทางภาวนาก็ไม่มีอย่างอื่น นอกจากบริกรรมปฏิสังขยา อัชฌมยา และอิติปิโส แต่เป็นผู้มีเจตนาดีมีสมณะสัญญา...” (พระอานนท์ พุทธธัมโม, 2546, 87)

คำว่า “ปฏิสังขยา” เป็นคำขึ้นต้นของบทพิจารณาอาหารก่อนฉันว่า อาหารนี้ฉันเพื่อประโยชน์ใด ดังว่า “ปะฏิสังขยา โยนิโส ปิณฑะปาตัง ปะฏิเสวามิ...”

คำว่า “อัชฌมยา” เป็นคำขึ้นต้นของบทพิจารณาการใช้สอยปัจจัย 4 ดังว่า “อัชชะ มะยาอะปัจจะเวกขิตวา ยังจีวะรัง ปะริภุตตัง...” อยู่ในบทอดีตปัจจเวกขณปาฐะ หากไม่สวดบทนี้พร้อมน้อมนำมาพิจารณาโดยแยกคายในปัจจัย 4 แล้ว เมื่อจะฉันข้าว นุ่งห่มจีวร อัญฐบริหาร ที่พำนักกุฎิ ยารักษาโรค ถือว่าต้องอาบัติตามพระวินัย

คำว่า “อิติปิโส” เป็นคำภาวนาพุทธคุณในพุทธานุสติกัมมัฏฐานอย่างหนึ่ง ดังว่า ให้ตั้ง “อิติปิโส ภาคะวาฯ พุทโธ ภาคะวาติ” 3 ครั้ง แล้วบริกรรมว่า “โสภะคะวา อิติปิ อะระหัง” เป็นต้น

ทั้งปฏิสังขยา อัชฌมยา และอิติปิโส แสดงถึงการบริโภคปัจจัยด้วยการพิจารณา (ปัจจยสนนินิสิต) และการปฏิบัติกัมมัฏฐานแบบภาวนาพุทธคุณในพุทธานุสติกัมมัฏฐาน ซึ่งเป็นหนึ่งในอนุสติกัมมัฏฐาน 10 ที่โบราณให้ความสำคัญในฐานะบทพิจารณาก่อนบทอื่นใดในกัมมัฏฐาน 40

เหตุนี้ข้อความดังกล่าวจึงสะท้อนแนวทางการปฏิบัติกัมมัฏฐานของครุบาศรีวิชัย

3. คำบริการมเพ่งบุญของครูบาศรีวิชัย

วิธีภาวนาเพ่งบุญตนเองในหนังสือกัมมัฏฐานรอมของครูบาศรีวิชัย ท่านให้บริกรรมว่า “ภูอัคคะครึ่งอังคุ” (พระธมมเมธี, 2543: 30-48) จากการศึกษาพบว่า คำบริการม ภูอัคคะครึ่งอังคุ มากจากคำว่า “ภู อัง คคะ ลัง อุง คี ภู อัง คคะ ภู ลัง อัง ค” อันเป็นคาถาหัวใจพระรอด (สัมภาษณ์พระปลัดนิพนธ์ รุกขิตสีโล เจ้าอาวาสวัดขุนคอง: 12 พฤษภาคม พ.ศ. 2560) เชื่อกันว่าเป็นคาถาที่ทำให้คลอดแคล้วจากภัยอันตรายต่างๆ ได้ ขณะบริกรรมให้นับลูกประจำไปด้วย 100 รอบ การบริกรรมให้มีจิตเลื่อมใส ตั้งสัจจะอธิษฐานเอาอนิมิตต่อไป

บรรณานุกรม

- ครูบาธรรมชัย ธมมชโย. (2534). **คู่มือสวดกัมมัฏฐาน ทำวัตร และบทปฏิบัติ สมถะ วิปัสสนา วัดทุ่งหลวงอำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่**. กรุงเทพมหานคร: รุ่งเรืองธรรม.
- พระธมมเมธี. (2543). **คำวต่านานปางเดิมครูบาศรีวิชัยบูรณะปฏิสังขรณ์พระธาตุข้อแฮ เมืองแพร่**. เชียงใหม่: มิ่งเมือง.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2546). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร: เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด.
- พระปลัดนิพนธ์ รุกขิตสีโล, **พบบนหนังสือไหว้พระถือศีลปฏิบัติกัมมัฏฐาน ฉบับวัดขุนคอง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่**. (2559). ยังไม่พิมพ์เผยแพร่.
- พระปลัดนิพนธ์ รุกขิตสีโล. **ลักษณะศิลปทานภาวนาแลฯ วัดขุนคอง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่**. (2559). ยังไม่พิมพ์เผยแพร่.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (2536). **จะพัฒนาคนได้อย่างไร**. กรุงเทพมหานคร: งานดี.
- พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร). (2545). **ภาวนาที่ปณี**. กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้า.
- พระพุทธโฆสเถระ. (2546). **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. แปลโดยสมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). กรุงเทพมหานคร: ประยูรวงศ์พรินติ้ง จำกัด.
- พระภิกษุคันธิยะ. (2530). **มูลกัมมัฏฐานรอม ฉบับครูบามหากัญจนเถร วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พระอานนท์ พุทธิธัมโม. (2546). **ประวัติพระครูบาเจ้าศรีวิชัย สิริวิชัย นักรบแห่ง**

ลานนาไทย. พระเยา: ม.ป.พ.

พิศ เภาเกาะ. (2530). **สมาธิและแนวการปฏิบัติ กัมมัฏฐานพระครูพัฒนากิจจา
นุรักษ์ (ครูบาวงค์) วัดพระพุทธบาทห้วยต้ม อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน.**
นครราชสีมา: ม.ป.พ.

วิโรจน์ อินทนนท์. (2559). **กัมมัฏฐานล้านนา.** เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2539). **สารานุกรมพระพุทธ
ศาสนา.** กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์.
สัมภาษณ์พระปลัดนิพันธ์ รุกขิตสีโล เจ้าอาวาสวัดขุนคง: 12 พฤษภาคม พ.ศ. 2560.